

istočne teologije da nađe konkretne mogućnosti za pozitivno vrednovanje uloge Duha u rađanju Sina.

Izveštaj također ukazuje na neke važne posljedice uzajamnog uvjetovanja Sina i Duha na život Crkve. Činjenica ovisnosti Duha o Sinu trebala bi poslužiti kao zaštita protiv nekontroliranog karizmatičkog oduševljavanja. (Tako je i Luther isticao izlazak Duha od Sina da bi se suprotstavio montanističkim tendencijama u vrijeme reformacije.) S druge strane, ovisnost Sina o Duhu trebala bi funkcionirati kao obrana protiv autoritativnog institucionalizma. Takvo „funkcionaliziranje“ nauke o Trojstvu ograničene je vrijednosti. Zapadna se Crkva jednako slabo uspjela obraniti od montanističkih tendencija kao što se istočna Crkva uspjela obraniti od autoritativnog institucionalizma.

Izveštaj također sadrži konkretne prijedloge koji bi trebali poslužiti zapadnoj Crkvi da se u svome shvaćanju Trojstva približi istočnoj Crkvi. Ti se prijedlozi uglavnom baziraju na Moltmannovu rješenju problema *filioque*. Tako se predlaže da se za Duha ne kaže da on *a Patre Filioque procedit* jer se tom formulom zanemaruje razlika između odnosa Duha i Oca i Sina i Oca. Izveštaj predlaže da se kaže kako izlazak Duha pretpostavlja odnos između Oca i Sina. Tu se vidi koliko su gledišta Bolotova bila značajna ne samo za pojedine sudionike konferencije, već i za sam Izveštaj.

Za žaliti je što Izveštaj ne sadrži odgovarajuće prijedloge koji bi trebali pomoći istočnoj Crkvi da se približi zapadnoj. Ta činjenica realno odražava i sadržaj referatâ. Dok se teolozi iz zapadne tradicije pokušavaju približiti istočnoj, teolozi iz istočne tradicije ostaju čvrsto na stajalištu monopatrizma. Dobar primjer toga je članak od Staniluaea. U njemu se, u odgovoru na Garriguesov prijedlog (1) *ek monou tou Patros* uzdiže na razinu dogme, a *filioque* se spušta na nivo krivovjerja.

Izveštaj završava preporukom da sve zapadne Crkve (slijedeći primjer starokatolika) prihvate nicejsko-konstantinopoljsko vjeroispovijedanje u njegovu izvornom obliku kako bi cijelo kršćanstvo istim riječima ispovijedalo svoju vjeru u Duha Svetoga. Taj prijedlog zasniva se na uvjerenju da je dodatak *filioque* na Zapadu služio primarno da precizira sadržaj vjeroispovijedanja.

Prijedlogom da se iz nicejsko-konstantinopoljskog vjeroispovijedanja izostavi *filioque* ne želi se sugerirati da se zapadne Crkve odreknu svoga shvaćanja Trojstva. Smatra se samo da bi se izostavljanjem uspostavilo po-

vjerenje između zapadne i istočne Crkve, što je nužna pretpostavka dijaloga koji bi trebao uslijediti.

Knjiga *Geist Gottes – Geist Christi* značajan je doprinos međusobnom razumijevanju Istoka i Zapada u shvaćanju međutrinarnih odnosa. Ona u sebi ne sadrži sva rješenja. Zato je treba shvatiti kao poticaj na dalje razmišljanje o tom složenom i važnom problemu. Zadatak je nas kršćana da se potrudimo da nas nauka o onome koji bi nas trebao sjedinjavati (Ef 4) ne razdvaja.

Miroslav VOLF

D.J. HARRINGTON: GOD'S PEOPLE IN CHRIST. NEW TESTAMENT PERSPECTIVES ON THE CHURCH AND JUDAISM, Philadelphia, Fortress Press 1980, 126 str.

Autor je američki isusovac, profesor Novog zavjeta na Weston School of Theology u Cambridgeu, država Massachusetts, SAD. Glavni je urednik časopisa *New Testament Abstracts*, piše znanstvene članke u američkim časopisima s područja NZ.

Knjiga je izašla u filadelfijskom nizu *Overtures to biblical Theology* koji uređuju katolički i protestantski bibličari. Obraduje povijesno-teološku povezanost prve Crkve sa židovskim narodom i donosi zaključke koji iz toga slijede za današnju Crkvu. Polazna mu je točka da se novozavjetna zajednica osjećala i prozvala narodom Božjim na temelju svoje vjere u mesijanstvo Isusa koji je ispunio Božja obećanja dana povijesnom Izraelu. U prvom poglavlju (Problemi i mogućnosti, str. 1–15) polazi od svijesti povijesnog Izraela da je narod, i to narod Božji, te od važnosti kršne vjere u Isusa Mesiju i Gospodina za novozavjetnu zajednicu. U drugom poglavlju (Kraljevstvo Božje i Crkva u Isusovu propovijedanju, 17–31) odbacuje Loisyjevu tvrdnju da je Isus propovijedao kraljevstvo Božje a nastala je hijerarhijski strukturirana Crkva. Ispituje pojam kraljevstva Božjega u Prvoj Henohovoj i Mojsijevu uznesenju, te ističe da je bitna novost kod Isusa što kraljevstvo, uz buduću, ima i sadašnju dimenziju koja se sastoji u njegovim djelima i riječima. Katoličku tvrdnju da je povijesni Isus osnovao hijerarhijski strukturiranu Crkvu preriče bibličarski u tvrdnju da povijesni Isus nije kanio skućiti svoj ministerij unutar strogo zatvorene vjerske organizacije ili „rutinizirane karizme“, kako bi rekao sociolog Weber, ali je Bog po

njegovoj smrti i uskrsnuću okupio prvu Crkvu koja se osjećala religijskim pravcem u okviru židovstva.

U trećem poglavlju iznesene su apokaliptičke odlike kumranske zajednice te u tom svjetlu svijest prve Crkve o sebi prema Dj 1—2 (str. 33—43). Kumranci i prva Crkva u Jeruzalemu „prakticirali su ritualno pranje, okupljali se na zajedničko blagovanje i prepuštali zajednici svoja materijalna dobra. Odlučna razlika između ovih dviju grupa kreće se oko stava prema Isusovoj osobi“ (42). „Krštenjem u Krista“, koje je izraz pristajanja uz Isusa, kršćani su se učlanjivali u narod Božji (četvrto poglavlje, 45—55). Prema Gal 3 i Rim 4 vjerom sličnom Abrahamovoj kršćani postaju članovi jednog jedinog naroda Božjega. Zato je krst središte Božjeg naroda, jer omogućuje prijateljstvo s Bogom kao što je u SZ to omogućavalo obrezanje i vršenje Tore. Prema Rim 9—11 (5. pogl., 57—66) nezamisliva je Crkva bez supostojanja i egzistencijalne veze sa židovstvom. Pavao se osjeća u savjesti dužnim izložiti kršćanima poganskog porijekla bitnu vezu sa židovstvom. Nakon Pavla Poslanica Ef te 1 i 2 Tim (66—79) pomažu Crkvi da se definira u odnosu na „druge“, svijet u kojem djeluje, te izvršava svoje poslanje kao narod Božji. 1 Pt i Otk (81—94) promatraju kršćansku zajednicu kao manjinu u svijetu, tj. putujući i svećenički narod Božji. Ova dva spisa NZ uzimaju iz SZ oznake za Izrael i prenose ih na Crkvu da bi u njoj riješili akutne probleme.

Matejevo i Ivanovo evanđelje (8. pogl., 95—106) sadrže vrlo oštre napade na Židove. Oni su redigirani poslije god. 70, kad je propala židovska država i nestao hram kao simbol religiozne okupljenosti starozavjetnog naroda Božjeg. Glavni smisao tog prividnog antisemitizma jest da je Isus kao ispunitelj Božjih obećanja središte Pisma i naroda Božjeg. Iz ovih novozavjetnih podataka izlaze sugestije za današnju Crkvu koja o sebi vjeruje da je narod Božji: Crkva kao narod Božji djeluje u povijesnim okolnostima i ne smije se trgati od svijeta u kojem djeluje a u koji spadaju i Židovi; centralna usmjerenost na Krista; zajedničarsko obilježje krštenja; jedinstvo naroda Božjega, hodočasničko obilježje i povezanost sa židovskim narodom. Autor pita: „Koji pozitivni doprinos može dati židovstvo danas za kršćansku vjeru, jer je kršćanstvo neovisna grupa koja nosi baštinu nekadašnjeg Izraela? Prerano je davati odgovore koji mogu izaći iz takve rasprave, ali je pitanje svakako važno“ (114—115). Na kraju autor sugerira 9 djela za daljnje čitanje o toj temi, donoseći kratki sadržaj svakoga od njih.

Knjiga je izvrstan prilog proučavanju Crkve kao naroda Božjega prema NZ. Autor se služio dobro odabranom literaturom na njemačkom, francuskom i engleskom. Odlikuje se jasnoćom i preglednošću pri iznošenju misli. Mislim da joj je najveća zasluga što mirno upozorava na središnju važnost Krista Židova u narodu Božjem.

M. ZOVKIĆ

KNJIGE IZVANCRKVENIH IZDAVAČA

LAO-TSE, KNJIGA PUTA I VRLINE. Uvod i prijevod s francuskoga S. Vučićević. Izd. Mladost 1981, str. 110.

Knjiga koju predstavljamo temeljno je djelo doktrine u taoizmu. Doktrina taoizma prepuna je paradoksa i neshvatljivosti. Tao je poput Logosa koji se mirovanjem najnaštrnije pokreće i koji ne izlazeći stalno je vani. Put je to do vrlina koje vode k miru i kreativnosti istodobno. Ova se knjiga doima poput zbirke pjesama kratkih i zbitih. Prijevod na žalost nije s izvornog kineskog što se u tekstovima osjeća. Ponekad se čini da je gotovo iskrenut smisao ili da ne izražava ono što izvornik kaže. Ipak u cjelini gledano ova knjiga, koja sadrži 81 poput pjesama skrojen tekst i na koncu tumačenje, može čitaocu dati dojam o onome što taoizam znači.

THEORIA. Časopis filozofskog društva Srbije. Godina XXIV, broj 2—3. Beograd, 1981, str. 208.

Predstavljamo ovaj časopis, jer je tema broja: *Filozofija i teološko mišljenje*. Nakon uvodnog članka u kojem se prikazuje razlog ovakve tematike nalazi se anketa u kojoj je redakcija postavila desetak pitanja hrvatskim, slovenskim i srpskim filozofima i teolozima. Njihovi odgovori su dani na prostoru od 64 stranice ovog časopisa. Zanimljivo je čitati kako osam različitih filozofa i teologa kao i predstavnici raznih filozofsko-teoloških škola odgovaraju na isto pitanje odnosa filozofije i teologije. Osim ove za naše područje značajne ankete nalaze se ovdje i drugi članci koje dotiču teološka pitanja. Tako je tu članak J. Moltmanna o odnosu filozofije i mesijanstva. Zatim članak S. Žunića o smislu svijeta i pravdi Boga, A. Pražića o metodi pobijanja